

skrinlades. Burckhardt föredrog tyst diplomati och den schweiziska presidenten, som också var medlem av ICRC, fruktade tyska reaktioner.

ICRC såg sig dock tvunget att göra något för krigets civila offer. 1943 och 1944 började organisationen skicka matpaket till koncentrationsläger. För dess kritiker var detta för lite och för sent men för många koncentrationslägerfångar kunde det innebära skillnaden mellan liv och död. ICRC åtog sig också att hjälpa de miljontals etniska tyskar som fördrevs från Östeuropa i krigets slutskede och som inte hade rätt till hjälp från de humanitära organisationer som grundades av de allierade. Detta lämnade en öppning för ICRC som började inspektera läger och utfärda egna resedokument. Kontrollen var i princip obefintlig och dokumenten enkla att förfalska. Tusentals kollaboratörer, fascister och SS-män, däribland Adolf Eichmann och Joseph Mengele, använde sig av dem för att fly Europa.

ICRC ådrog sig återigen klander, inte minst från Sovjetunionen. Dess kopplingar till den "fascistiska fienden" bekräftades när ledande figurer som Burckhardt vittnade för försvaret under rättegångarna i Nürnberg. Trots detta lyckades ICRC rida ut stormen. Detta hade att göra med det kalla kriget. USA bekymrade sig inte längre om att jaga krigsförbrytare och kritiken mot ICRC blev snabbt överspelad då allianserna ritades om. Inför röda korsets första internationella konferens som hölls i Stockholm 1948 mildrade Folke Bernadotte sin kritik av ICRC eftersom den spelade Sovjetunionen i händerna. När ICRC året därpå lyckades med bedriften att driva igenom den fjärde Genèvekonventionen var dess ställning återupprättad. Förtjänsten med Steinachers bok är att den på ett nyanserat vis analyserar och väger de politiska, principiella och personliga orsakerna till ICRC:s kriser. För svenskt vidkommande ger denna bok en välbehövlig internationell kontext till andra världskrigets humanitära insatser.

EHESS och Uppsala universitet

OLOF BORTZ

Eva Borgström & Hanna Markusson Winkvist (red.), *Den kvinnliga tvåsamhetens frirum: Kvinnor i kvinnorörelsen 1890–1960* (Stockholm: Apell förlag 2018), 368 s.

I inledningen till antologin *Den kvinnliga tvåsamhetens frirum: Kvinnor i kvinnorörelsen 1890–1960* står det att boken ska bidra till att ge nya perspektiv på de kvinnor som var aktiva inom den svenska rösträttsrörelsen vid sekelskiftet 1900. Det är dock inte främst kvinnornas politiska engagemang som behandlas i de empiriska kapitlen, utan deras vänskaps- och kärleksre-

lationer. Det sistnämnda, när det handlade om samkönad kärlek, kom dock att utgöra en politisk handling i det fördolda. Detta eftersom samkönad kärlek i samhället, enligt en av rösträttsrörelsens förkämpar, historikern och författaren Lydia Wahlström sågs som något fruktansvärt som "måste stötas bort för att samhället skulle kunna hållas samman" (s. 8). Redaktörerna till antologin menar att just det faktum att flera av dåtidens rörelsekvinnor levde i samkonade kärleksrelationer är något som inte har belysts särskild mycket i den svenska kvinnorörelseforskningen. Syftet med antologin är således att fokusera på de kvinnliga aktörernas parrelationer, både de som kunde liknas vid äktenskap och de som handlade om en fördjupad vänskap, ur dels en genusteoretisk, dels en queerteoretisk synvinkel (s. 11). Något som också poängteras i Ulla Manns avslutande analys i antologin.

Det ska först och främst sägas att det är en innehållsrik och fängslande antologi, som på ett förtjänstfullt sätt närmar sig de kvinnliga aktörernas liv och leverne. Några av kvinnorna är för eftervärlden kanske mer kända än andra, men inte desto mindre är det intressant att de här framträder i ett annat ljus.

De flesta studierna är baserade på den brevkorrespondens som finns bevarad mellan paren och inom deras umgängeskrets. Brevet gav de inblandade en större närhet till varandra och fungerande i vissa fall, när de inte kunde träffas, som en gemensam plattform. Möjligen skulle man kunna kalla deras korrespondens för att anknyta till antologins titel, för kvinnornas frirum, även om redaktörerna själv menar att frirum ska förstås som det sociala och kulturella utrymme som uppstod i skärningspunkten mellan en äldre borgerlig syn på kvinnors vänskapsförbund och den moderna tidens nya möjlighet för kvinnor (s. 26).

I bokens första empiriska kapitel skildrar Eva Helen Ulvros författarna Sophie Elkans och Selma Lagerlöfs relation och liv, samt deras tankar kring hur deras korrespondens kom att brukas av eftervärlden. I detta kapitel likasom i flera av de andra påtalas hur deras personliga livsval var sammanflätat med kvinnorörelsens strävan efter fullständigt medborgarskap och kvinnors rättigheter i samhället, samt rörelsens internationella karaktär. Karolina Widerström och Maria Aspman är ett annat par som läsaren får stifta bekantskap med i Beatrice Christensen Skölds kapitel. Trots att de båda länge hade varit aktiva i kvinnorörelsen och också hade professionellt höga positioner – Widerström som läkare och Aspman som lärare och rektor – var det först när de närmade sig pensionen som de flyttade in i en gemensam lägenhet. Christensen Sköld sammanfattar deras gemensamma gärning som högst betydelsefull för kvinnors villkor i Sverige (s. 161). Ytterligare en pionjär i sammanhanget var historikern och författaren Lydia Wahlström vars liv Eva Borgström analyserar. Genom sina texter beskrev Wahlström ofta

sina egna svärmerier och sin syn på den moderna kvinnan. Hon idealiserade en kvinna som hade gjort sig fri, genom utbildning, ekonomi och politik, och som fick besluta över sin egen kropp. I Carina Burmans kapitel står Klara Johanson och hennes förhållande med Ellen Klemens i förgrunden.

En inblick i kvinnorörelsen i Finland ges sedan i Lisbeth Stenbergs kapitel om Toini Topelius, Alexandra Gripenbergs och Maria Cederschiölds vänskapsrelationer i Helsingfors i slutet av 1800-talet. Även i Ulla Wikanders beskrivning av sin mormor Victoria Heikel och hennes förälskelse i yrkesinspektören och sedermera politikern Vera Hjelt är skådeplatsen Finland. Det är en fascinerande kärlekshistoria med förvecklingar som Wikander skildrar, där flera än de två huvudpersonerna är inblandade. Att man här också får en bild av en för kvinnorörelsen mer perifer person gör bidraget än mer intressant. Ytterligare ett kapitel på det sistnämnda temat är Lars Gårdsfeldts om småskollärarinnan Anna Welander. Welander var inte själv aktiv i kvinnorörelsen, men genom sin vänskap med Lydia Wahlström attraherades hon av kvinnorörelsens arbete. Gårdsfeldts ambition att lyfta fram mer okända personer är beaktningsvärt och av egen erfarenhet vet jag hur svårt det kan vara, då det oftast finns ytterst lite, om något alls, bevarat från dem som inte tillhörde eliten.

I antologin skildras inte bara kvinnornas relationer utan också de plattformar som första vågens feminister hade både yrkesmässigt och privat. Kapitlen spänner således över både offentliga arenor såsom social- och utbildningspolitik, medicin och författarskap, där de emancipatoriska kvinnorna kunde verka, och den privata arenan, dels dåtidens borgerliga hem, dels de privata sfärer som rörelsekvinnorna själva skapade. I många av kapitlen är det kvinnor med stort socialt och kulturellt kapital som porträtteras. Ett tema som flera av antologibidrag tar upp är att många av kvinnorna som levde tillsammans ofta hamnade i en typiskt borgerlig heteronormativ relation, där den ena i paret var den som mest framträdde i offentligheten, medan den andra fick en mer tillbakadragen position. Detta gäller bland annat i Beth Hennings och Gina Lefflers gemensamma liv och för Eva Andrén och Lisa Ekedahl. En randanteckning, till denna annars mycket värdefulla bok, är att jag tycker att det saknas en klassdiskussion. Inte minst då det i många fall var kvinnornas professionella positioner som möjliggjorde att de kunde leva tillsammans och skapa sig ett frirum.

Stockholms universitet

JOHANNA RINGARP